

Zomerdienst met teksten van Ralph Waldo Emerson

Woord van welkom:

Goede morgen, beste en lieve mensen, bij de alweer derde vakantiedienst in deze gemeente. De voorgangers van het liturgisch team mogen ook deze zomer weer een stem kiezen die hen bijzonder geraakt heeft en waarvan zij denken dat deze ook u, jullie allen, kan boeien en inspireren.

Mijn keuze is gevallen op Ralph Waldo Emerson, een Amerikaanse auteur uit de 19e eeuw - geboren in 1803, gestorven in 1886 - die ik lang geleden ontdekt heb en die mij ook vandaag nog blijft bezighouden. In Amerika wordt hij beschouwd als de belangrijkste denker van zijn tijd, die ook nu nog in eigen land en daarbuiten een grote populariteit geniet. President Clinton citeerde hem graag, en veel jonge Amerikanen zijn trots op deze Emerson van lang geleden, voor wie zij eenzelfde soort verering koesteren als wij voor Erasmus of Spinoza.

Hij was de zoon van een vrijzinnig dominee uit Boston, werd ook zelf dominee van een zogeheten unitarische protestante gemeente, die Amerika er vele telt. Unitariërs zijn christenen die, zoals het woord zegt, geloven in de Ene - Unus - God, maar niet in de Drieëne God van onze traditie. Christus is voor hen geen God, ook geen Verlosser, maar ons grote voorbeeld.

Emerson ging als jonge vrijzinnige dominee gebukt onder te strakke kerkvoorschriften, en heeft zijn preekstoel verwisseld voor spreekgestoeltes overal in eigen land en zelfs in het verre Engeland, waar hij ook zeer geliefd was.

De Verenigde Staten zoals wij ze nu kennen bestonden nog niet, het Westen ervan moest grotendeels nog ontdekt worden: het is de tijd van missionarissen, cowboys, Indianen en goudzoekers. Emerson sprak graag over de natuur, over God, de schepper van die natuur, over de ziel, en ook over slavernij die afgeschaft diende te worden. Vanochtend lezen we hier fragmenten uit twee beroemde essays die hij naliet, teksten die nu bijna tweehonderd jaar oud zijn, en waaruit, lijkt me, ook Europeanen in 2015 door geraakt kunnen worden.

Het eerste fragment komt uit een van de meest geciteerde essays van Emerson dat hij in zijn dertiger jaren voordroeg en liet rijpen, over Onafhankelijkheid.

We proeven er de individualistisch gekleurde ideologie in die de gemiddelde Amerikaan ook vandaag nog aanhangt. Voor Emerson is een gemeenschap, een land, pas echt mogelijk wanneer iedere deelnemer, ieder individu, staat voor zijn eigen mening. Het gaat hier niet om de ego-tripperij waar wij misschien aan denken, maar om respect: Ieder mens verdient respect. Naar ieder mens moet geluisterd worden, maar daarom ook moet ieder van ons eerst de moed hebben zijn of haar mening uit te dragen.

Mensen moeten luisteren, ja, maar om er achter te komen wat jij en ik daarna persoonlijk denken, vinden. We mogen onze oren uiteindelijk niet laten hangen naar wat al die wijzen en geleerden zeggen, ook niet naar wat de Bijbel zegt, en ook dus niet naar wat Ralph Waldo Emerson ons vanochtend zegt, maar uitvinden wat we zelf nu eigenlijk denken... daar begint het mee.

'Je moet jezelf zijn': het is de eerste keer dat een westerling - en nog wel een Amerikaan - die uitdrukking in de mond neemt. We moeten uit de kast komen, niet als homo - niemand toen dacht nog aan homo's en aan uit de kast komen - maar de tekst die we gaan horen doet daar soms wel aan denken. We moeten uit de kast komen waarin we onze eigen ziel, onze eigen ideeën, ons eigen geloof en ongeloof verborgen houden.

uit: OVER ONAFHANKELIJKHEID

Je eigen denken vertrouwen, geloven dat wat waar is voor jou in je eigen hart, waar is voor alle mensen, dat is karakter.

Een mens zou moeten leren het lichtschijnsel dat van binnenuit door hem heen gaat te ontdekken en er bij stil te staan, méér dan te kijken naar de schittering aan het firmament van grote dichters en wijze mannen.

Er zullen altijd mensen zijn die denken dat zij beter weten dan jijzelf wat jouw plicht is. Het is gemakkelijk in de wereld te leven en te doen wat die wereld denkt dat goed is; het is ook gemakkelijk in eenzaamheid te leven en je eigen ideeën te volgen. Maar de groten onder ons houden juist midden in de wereld gemakkelijk vast aan hun onafhankelijkheid en hun alleen staan.

*Met rechtlijnigheid heeft dat alles in een grote ziel niets van doen; dan kan deze zich net zo goed druk maken over zijn schaduw op de muur.
Zeg wat je nu denkt in duidelijke taal en zeg morgen in duidelijke taal wat je morgen denkt, ook al gaat dat in tegen alles wat je de dag ervoor zei.
'Maar dan zullen ze me niet begrijpen'.
Is het zo erg niet begrepen te worden? Pythagoras werd niet begrepen. Socrates werd niet begrepen, en Jezus, en Luther [...] en iedere wijze geest die in het vlees verscheen. Groot zijn betekent onbegrepen zijn.*

*Leef niet langer overeenkomstig de verwachtingen van de mensen in je omgeving die je teleurstellen en die in jou teleurgesteld zijn. Zeg tot hen: O vader, o moeder, o echtgenoot, broeder, zuster, vriend, vriendin, ik heb met jullie een schijnbestaan geleid. Van nu af aan behoort ik toe aan de waarheid. [...]
Ik ga in beroep tegen wat jullie gewoon vinden. Ik moet mijzelf zijn, ik kan niet langer ontrouw zijn aan mijzelf voor jou, of jou, of jou. Als jullie van mij kunnen houden om wat ik ben, is dat des te beter voor ons allemaal; als jullie dat niet kunnen, zal ik proberen te verdienen dat jullie dat wel doen. Maar ik zal mijn smaken en afkeren niet verbergen. Ik vertrouw er op dat wat diep in mij leeft heilig is, en zal dag en nacht met overtuiging doen wat mij innerlijke vreugde schenkt, dat wat mijn hart mij beveelt te doen.
Wanneer jullie grootmoedig zijn, zal ik van jullie houden; wanneer jullie dat niet zijn, zal ik jullie en mezelf geen pijn doen met schijnheilige vriendelijkheden. Wanneer jullie waarachtig zijn, maar niet dezelfde waarheid aanhangen als ik, blijf dan trouw aan je eigen metgezellen, ik zal die van mij opzoeken. Ik doe dit niet uit eigenbelang, maar nederig en waarachtig. Het is in jullie en ieders belang, evenzeer als in mijn eigen belang, dat wij, hoe lang we ook met leugens geleefd hebben, nu in de waarheid leven.*

Een grotere onafhankelijkheid onder mensen zal zeker een revolutie bewerkstelligen in al hun beroepen en relaties; in hun godsdienst, hun opvoedingssysteem, in hun doelstellingen, hun leefgewoonten; hun verenigingen, hun eigendom, hun levensbeschouwing.

O vrienden! Moge de Godheid zo goed zijn bij jullie binnen te gaan en in jullie te wonen.

Het tweede fragment is in feite een sleutel tot het eerste. Het stamt uit dezelfde jaren en heeft veel van een geloofsbelijdenis. Voor Emerson is de onafhankelijkheid van ieder individu mogelijk omdat in ieder van ons dezelfde Ziel-van-al-wat-is woont en haar werk doet. Die Al-Ziel is de gemeenschap van alles en allen in God. Emerson gelooft vooral in twee zaken: in de schepping, die hij 'natuur' noemt, waartoe ook wij mensen behoren, en in de Ziel-van-al-wat-is, God zelf.

Voor hem is God niet een werkelijkheid tegenover ons, maar een lichtende aanwezigheid in ons allen. Wij zouden nu spreken over de heilige geest, maar dat woord, die naam vermijdt Emerson meestal, vanwege alles wat er in de traditie die God ziet als Drie-eenheid over die geest verkondigd is. Bovendien is de heilige geest in de geschiedenis te vaak misbruikt door valse profeten en nieuwlichters. Dat wil hij niet zijn. Het is hem als Christen begonnen om de openheid van de Ziel-van-al-wat-is, die oer-eenheid die alles, ook ieder van ons draagt, en ons, in al onze verscheidenheid toch samen kan brengen.

Emerson, die een kenner is van de oosterse godsdiensten en van de Perzische mystici, ziet eenheid, samengaan, samenwerken als hoogste mogelijkheid tussen mensen: tussen kunstenaars en wetenschappers, en tussen mensen die verschillende geloven en levensbeschouwingen aanhangen. Op dat punt zeker blijft hij ons veel te zeggen hebben.

uit: DE ZIEL VAN AL WAT IS

De mens is een stroom waarvan de bron verborgen is. Ons bestaan komt naar ons toe vanaf een plaats die we niet kennen [...] Ik word ieder moment weer gedwongen te erkennen dat wat gebeurt een hogere oorsprong heeft dan de wil die ik de mijne noem.

En wat geldt voor gebeurtenissen, geldt evenzeer voor gedachten. Wanneer ik kijk naar de stroom van gedachten die, ik zie niet waarvandaan, door me heengaan, besef ik dat ik een gunsteling ben; niet de oorzaak maar de verraste toeschouwer van die ongrijpbare stroom gedachten; dat ik verlang en bewonder en een ontvangende houding aanneem, maar dat alles wat ik zien mag afkomstig is van een krachtbron die mij niet eigen is.

De Ziel-van-al-wat-is tracht steeds meer door te dringen in onze gedachten en in onze werkende handen, en wijsheid te worden, en deugd, en kracht, en schoonheid.

Wij bestaan met mensen en dingen in opeenvolging, in verdeeldheid, in delen en deeltjes. Ondertussen leeft in ons de Ziel van het geheel; de wijze stilte, de wereldomvattende schoonheid waar ieder deel of deeltje gelijkelijk bij betrokken is: de eeuwige Ene.

Alles laat zien dat de ziel in de mens geen orgaan is, [...] geen eigenschap of vermogen, zij is licht; zij is niet het verstand of de wil, maar de meesteres van verstand en wil; ze is de grond van ons wezen, waarin die vermogens rusten, - iets geweldig groots dat wij niet bezitten en dat ook niet bezeten kan worden. Van binnenuit, of van achter ons schijnt er een licht door ons heen op de dingen, en doet ons beseffen dat wij niets zijn, en het licht alles. [...]

Wanneer de ziel door ons verstand ademt, is zij karakter, wanneer zij door onze wil ademt, is zij deugd; wanneer zij door ons gevoel stroomt, is zij liefde. De verblinding van het verstand begint daar waar dit iets van zichzelf wil zijn. De zwakheid van de wil begint waar iemand iets uit zichzelf wil zijn. Alle echte verbetering in mensen is er op uit de ziel in ons haar gang te laten gaan, met andere woorden ons er toe te brengen haar te gehoorzamen.

Van deze zuivere natuur (deze Ziel-van-al-wat-is) is ieder mens zich bij tijden bewust. Taal beschikt niet over de kleuren om haar te schilderen. Daarvoor is ze te subtiel. Ze is niet uit te zeggen, niet te meten. Maar we weten dat ze door ons heen gaat, dat we in haar zijn. [...] Er zijn geen scheidingswanden. We liggen aan één kant open naar de diepten van de eigenschappen van de geest, naar Gods eigenschappen. Rechtvaardigheid zien we, kennen we, en Liefde, Vrijheid, Kracht. Geen mens is groter dan die eigenschappen, zij torenen boven ons uit, vooral op momenten waarop ons eigenbelang probeert ze te schaden.

Deze zielskracht komt het leven van een mens niet binnen tenzij deze zich er helemaal door in bezit laat nemen. Zij komt naar arme en eenvoudige mensen; zij komt naar eenieder die afziet van zijn of haar trots en onwaarachtigheid; zij komt als inzicht, ze komt als serene kalmte en als innerlijke pracht. Mensen ontmoeten in wie deze zielskracht woont betekent: kennis maken met nieuwe vormen van menselijke grootheid. Wie dat heeft meegemaakt komt ervan terug met nieuwe energie.

Onuitsprekelijk is de eenheid met God in alles wat de ziel doet. De meest eenvoudige persoon die met heel zijn wezen God toegewijd is, wordt God; toch blijft het binnenstromen van dit betere en universele zelf nieuw en ondoorgrondelijk. Het boezemt ontzag in, en verwondering.

Wanneer wij hebben gebroken met de god van traditie en afscheid genomen van de god van mooie taal, dan moge God ons hart in vuur en vlam zetten met zijn aanwezigheid.

Slotgebed

Laat ons tot slot samen bidden en stil zijn:

Laten we bidden voor de talloze vluchtelingen die deze jaren meer dan ooit in de wereld verloren dreigen te lopen.

Dat wij niet toegeven aan machteloosheid, maar de kleine kansen aangrijpen om iets te doen: politiek, met ons geld, met een vriendelijk woord, een gebaar. Laat ons bidden.

STILTE

Laten we een moment één zijn met de vele miljoenen Moslims die deze dagen het Suiker feest en het einde van de Ramadan vieren, en bidden

dat er meer besef mag groeien, onder hen en onder ons, voor de gevaren die iedere godsdienst aankleven, meer verlangen naar godsdienst die menslievendheid en gerechtigheid boven alles stelt. Laat ons bidden.

STILTE

Laat ons ook een ogenblik bidden voor hen die ons het liefst zijn, en voor de doden die wij zo node missen

STILTE

Ik wens u, jullie, ons allen een fijne zondag.

Laten we gaan staan om elkaar zegenen:

De Levende, die de Ziel is van ons aller bestaan,
Zij moge ons open ademen,
En ons maken tot hulp, vrede en vreugde voor elkaar.
Zo moge het zijn.